

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

SOCIO-CULTURAL COMPETENCE AS BASIS OF SUCCESSFUL FORMING OF FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE

У статті розкрито сутність соціокультурної компетенції як основи успішного формування іноземної комунікативної компетенції. На сучасному етапі соціокультурна компетенція набуває все більшого значення. Вона являє собою засвоєння культурних та духовних цінностей свого та інших народів; норм, які регулюють стосунки між націями, поколіннями, статтями, сприяє естетичному й морально-етичному розвитку.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, іноземна комунікативна компетенція, міжкультурна комунікація, інтерактивний процес.

В статье раскрыта сущность социокультурной компетенции как основы успешного формирования иноязычной коммуникативной компетенции. На современном этапе социокультурная компетенция приобретает все большее значение. Она представляет собой усвоение культурных и духовных ценностей своего и других народов; норм, регулирующих отношения между нациями, поколениями, полами, способствует эстетическому и морально-этическому развитию.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, иноязычная коммуникативная компетенция, межкультурная коммуникация, интерактивный процесс.

The article reveals the essence of socio-cultural competence as the basis for the successful

formation of a foreign language communicative competence. At the present stage, socio-cultural competence is gaining ever greater significance. It represents the assimilation of the cultural and spiritual values of his and other peoples; norms regulating relations between nations, generations, and gender, contributes to aesthetic and moral and ethical development. Providing profile character to the educational process with the foreign languages is intended to identify and develop the abilities and talents of students in various fields of science, culture, art and professional self-determination of students. In addition, the rapid development in the modern system of general secondary education of educational institutions of a new type, namely: lyceums, gymnasiums, colleges, specialized schools for gifted children, schools or classes with in-depth study of certain subjects, envisages the specialization of training in different directions: technical, humanitarian, natural sciences, artistic and aesthetic, etc., which is reflected in the content of education. Under these conditions, the purpose and content of the teaching of a foreign language can be understood broadly, namely, language proficiency as a means of communication in various spheres of professional human activity: legal, medical, technical, economic, etc.

Key words: sociocultural competence, foreign language communicative competence, intercultural communication, interactive process.

УДК 378.091.212-047.22

Федорова Ю.Г.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

Постановка проблеми. В останні роки проблема інтеграції культурних компонентів у процес навчання та освіти за допомогою іноземних мов привернула увагу вчителів. Зростаюча інтенсивність контактів між народами та країнами визначає зміну соціокультурного пріоритету мовної освіти. Завдання полягає в тому, щоб навчити іноземній мові не тільки як засобу спілкування, а також засобу формування мовної ідентичності. Цей факт викликає появу нових концепцій у галузі навчання іноземної мови. Це поняття міжкультурного комунікаційного та соціокультурного навчання. Оскільки головною метою будь-якого інтерактивного процесу є бажання бути зрозумілим комунікаційним партнером, ефективність комунікації безпосередньо пов'язана з досягнутим рівнем взаєморозуміння між комунікантами. Для досягнення взаєморозуміння партнери повинні мати бажання та вміння спілкуватися та брати участь у діалозі культур, що передбачає наявність їх соціокультурної компетенції [2].

Мета – розкрити сутність соціокультурної компетенції як основи успішного формування іноземної комунікативної компетенції

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у теорії навчання іноземних мов відбулося

усвідомлення, що оволодіння іноземною мовою – це не просто формування знань, умінь і навичок, необхідних для спілкування, а залучення до іншої культури, оволодіння новим соціокультурним змістом. Тому основний шлях засвоєння іноземної мови може бути відображений у формулі, яку запропонував О.І. Пассов: культура через мову і мова через культуру, тобто засвоєння фактів культури в процесі використання мови як засобу спілкування і оволодіння мовою як засобом спілкування на основі засвоєння фактів культури [3, с. 57].

Дослідження вчених в області дидактики і міжкультурної комунікації показали, що існує нерозривний зв'язок між компонентами тріади: мова, культура, комунікація. Мова є засобом, який дозволяє збирати, зберігати і передавати з покоління в покоління інформацію, накопичену колективною свідомістю. Одна з функцій мови полягає в тому, щоб акумулювати і зберігати культуру нації. Аналогічну функцію збереження і передачі колективних знань певного роду виконує і культура. Існує і зворотний зв'язок між мовою і культурою: мова не тільки зберігає культуру нації, а й активно впливає на користувача, формуючи його, нав'язуючи йому своє унікальне, властиве тільки даній мові бачення

світу і культуру людських відносин. Зв'язок культури і мови завжди був очевидним і безперечним, у силу спільності функцій «культура і мова співіснують у діалозі між собою» [4].

Наприкінці XIX ст. були сформовані нові цілі навчання іноземної мови (вивчення реалій): зміни в цілях навчання іноземним мовам; міжнародна комунікація та обмін у торгівлі та закордонних справах у змаганні європейських держав (імперіалізм); акцент на інформації (про досягнення інших); енциклопедичні знання про, наприклад, політичні, економічні, технічні, географічні, історичні факти (життя та інститути); продемонстровано протиріччя між цільовою культурою та власною країною учнів; презентація комплексних даних та провідних діячів та захоплюючих подій у різних галузях. Що стосується методів навчання іноземної мови, то було застосовано прямий підхід, тобто соціокультурні дослідження сприймалися як важлива і явна частина навчання іноземної мови [8].

Велике значення має також розвиток методичної галузі після завершення Першої світової війни, оскільки саме цей період дослідження процесів навчання іноземної мови присвячений вивченню національного характеру: акцент на взаємозв'язку мови та національного характеру, на типових аспектах національних рис (англієць, француз), іноземна соціальна культура як відповідник власного світу учня в якості засобу самооцінки та взаєморозуміння. Розглядаючи методи навчання іноземним мовам, слід акцентувати увагу на новому підході – соціокультурних дослідженнях як експліцитній меті [9].

У період завершення Другої світової війни та наступні роки «холодної війни» велике значення було надано концепції партнерства, а саме розвитку соціалістичної особистості як спрямованості педагогічних цілей: відбір соціокультурних явищ відповідно до дружніх відносин із цільовою країною; чужорідний світ як результат досягнень соціокультурного навчання учнів. Медіаторна концепція навчання іноземної мови превалює в досліджуваній період та характеризується поняттям «соціокультурного» як самостійного поля навчання іноземної мови [8].

Еволюційним розвитком методики навчання іноземної мови є *прагматична концепція*: іноземні мови для всіх рухів – вивчення іноземної мови для особистого розвитку (подорожі, дозвілля, професія); акцент на використанні мови в сучасній ситуації; зменшення соціокультурних аспектів до прагматичних соціальних ролей (туристів, споживачів) та звуження сфери застосування в повсякденному житті; соціокультурне втілення на тлі мовних ситуацій (наприклад, візуальний елемент) та словникового запасу; свертління мовних звичок передбачає звичку формувати соціально-культурну поведінку (робити так як носій мови). Соціокультурне підпо-

рядковується прагматичним цілям використання іноземної мови (неявне соціокультурне) [10].

У досить складній мережі факторів, які відіграють важливу роль у дидактиці та методології навчання іноземної мови, соціокультура є одним із аспектів, що відіграють певну роль у визначенні цілей та розвитку прогресу. Як наслідок, у більшості сучасних підручників з іноземної мови вона підпорядкована граматичному прогресу і обмежується представництвом закордонного світу неявним чином у синтетичних, граматично-орієнтованих текстах та ізольованому словнику. Іншими словами, соціокультурні аспекти мають сервісну функцію для розвитку мовних систем та навичок, а результат – досить поверхневий, випадковий, стереотипний, а іноді навіть спотворює уявлення про соціокультурні особливості цільових мов [11].

На цьому етапі дослідження особливостей соціокультурної компетенції у навчанні іноземної мови ми хотіли б підвести підсумки кількох аспектів міжкультурного підходу з огляду на соціокультурне вчення та навчання:

1. Власний світ учня і соціокультурний досвід, що формує його власний світогляд на життя, відіграють важливу роль у його сприйнятті та оцінці соціокультурних явищ іноземного світу. Тому його власний світ не можна виключати з навчання іноземної мови, але він може бути використаний як орієнтир для вибору тем та оформлення завдань.

2. Дізнатися про іноземний світ і навчитися користуватися іноземною мовою – це більше, ніж «звична інформація», імітація та відтворення образів мови. Вона включає в себе пізнавальний аспект навчання, який реалізується в процедурах порівняння, висновку, інтерпретації, обговорення та аналогічних дискурсивних формах іноземних переговорів про сенс явищ у закордонному світі.

3. Розвиток соціокультурної компетентності іноземною мовою не є ізольованим процесом, а корінням у загальній соціально-культурній компетенції учня щодо свого власного світу та світу в цілому. Тому якщо навчання іноземної мови учнів є однією з головних цілей, то розвиток основних кваліфікацій громадянських чеснот та балансу особистості та соціальної ідентичності можна розглядати як педагогічно-емансипаторну мету спілкування з іноземним світом мовою класної кімнати.

4. Така дидактична концепція соціокультурного навчання не забезпечить включення відповідних «фактів і цифр» або «життя та інститутів» іноземної соціокультури (декларативні знання, які можна відтворити). Вона, крім того, підкреслить розвиток процедурних знань (наприклад, стратегії переговорів про значення, стратегії боротьби з конфліктними ситуаціями осмислення та спілкування, стратегії самодостатності до інформації та навчальних посібників).

5. У міжкультурній концепції соціокультурного вивчення критерії вибору тем не спрямовані винятково на «повноту інформації» та «репрезентативність», але також враховують доступність, зрозумілість та афективну привабливість явищ для учня (наприклад, персоналізація предмету, за якою можлива ідентифікація) [7].

Як наслідок, для більшості груп учнів, які вивчають на початковому етапі іноземну мову, їх соціокультурне навчання буде зосереджуватися навколо людей та їхнього повсякденного життя (аспекти універсального соціокультурного досвіду себе та однолітків), навколо уявних зустрічей з іноземним використанням мови в повсякденних ситуаціях (всеосяжний / комунікативний) або навколо власної точки зору, дивлячись на зовнішній світ. Презентація соціокультурних явищ у таких аспектах забезпечує ідентифікацію, емоційну взаємодію та інтереси людини та допомагає розвивати внутрішній досвід. У той же час, якщо обрана відповідна перспектива презентації, вона може стимулювати когнітивні процеси порівняння та обговорення. І внутрішня подія, і пізнавальний процес є взаємодоповнюючими, що сприяє успіху оволодіння мовними та соціокультурними аспектами вивчення іноземної мови.

6. Міжкультурний підхід на рівні початківця не виключає тих областей досвіду, з якими важко справлятися. Навпаки, оскільки такі розбіжності є важливими для розуміння іноземного світу або для виживання в ньому, вони повинні бути висвітлені, і, коли це необхідно, рідна мова повинна бути використана.

7. Обговорення способу навчання учнів, створення ідей та образів, а також вивчення досвіду з іноземною мовою в ситуаціях розуміння та взаємодії, тобто мета зв'язку, є однією з особливостей навчання та навчання міжкультурних зв'язків іноземних мов.

Аналіз літератури та авторитетних джерел дозволив зробити такі висновки про особливості навчання іноземної мови, а саме англійської:

1) **соціокультурний контент** (акцент на поняттях (загальні поняття), що впливають із повсякденних ситуацій і ролей; розширення до явної соціокультурної інформації про всебічний характер (загальні поняття); включаючи історичні перспективи);

2) **використання аутентичного матеріалу** (візуалізація соціокультурного підґрунтя повсякденної взаємодії; взаємодія автентичних текстів, характерних для ситуаційного контексту, короткі викладені тексти, що містять інформацію; зростаючий акцент на довші автентичні тексти з різними поглядами на певну тему, в тому числі вигадані тексти – більш складні тексти із соціокультурною довідковою інформацією);

3) **вправи та завдання** (акцент на практиці діалогу / рольових іграх; розвиток обізнаності щодо міжкультурних аспектів (наприклад, у військовій

мові); акцентування уваги на дискурсивній практиці (мова йде про); стратегії боротьби з більш складною взаємодією та розумінням, включаючи міжкультурні аспекти) [6].

Досліджуючи особливості формування соціокультурної компетенції в учнів середньої та старшої школи, слід акцентувати увагу на соціокультурному підґрунті в процесі навчання іноземної мови. Досить часто ми знаходимо значну різницю між соціокультурним фоном учнів та країни перебування (цінні системи, структури та інститути, повсякденне життя, процедури та обряди). Автор планувальника навчального плану та підручника повинен знати про ці відмінності, підбираючи і підкреслюючи певні соціокультурні теми та готуючи їх до викладання. У навчанні другої іноземної мови, вивчаючи учня, вчителі стикаються зі складними соціокультурними явищами з моменту їх вступу до приймаючої країни, тобто адміністративними процедурами, такими як, наприклад, реєстрація; відповідними установами, такими як медичне страхування, відділ зайнятості; формалізованими правилами, такими як оренда квартир. Проте в більшості випадків вчителі не володіє ні мовою, ні двомовними матеріалами [12].

Знання національно-психологічних особливостей представників досліджуваної лінгвокультурної спільності становлять безсумнівний інтерес і є не менш важливими. Психологічні особливості, культурні звички, національні традиції у сфері комунікації, стереотипи в поведінці носіїв мови необхідно вивчати і враховувати в процесі спілкування.

На особливу увагу, на наш погляд, заслуговують знання національно-специфічних особливостей вербальної та невербальної комунікативної поведінки. До вербальних і невербальних реакцій відносяться фрази, вимовлені за певних соціокультурних обставин, пози, міміка, жестикуляція, компоненти мелодико-інтонаційного оформлення мовлення. Ці сигнали несуть у мовному акті певну смислову й емоційну інформацію, прочитати яку, не знаючи національної специфіки мови, неможливо. В оволодінні невербальними засобами іншомовної комунікації ми, як і Н.І. Смирнова [5, с. 28], розрізняємо три етапи:

1. Усвідомлення невербальних засобів спілкування рідної мови і зіставлення їх з аналогічними засобами, що вивчаються.

2. Усвідомлена імітація невербальних засобів спілкування іноземною мовою.

3. Активізація і використання невербальних засобів іноземної мови в спілкуванні:

– під час програвання різних ситуацій і соціальних ролей;

– під час інсценування іншомовних п'єс або уривків із них;

– у монологічному мовленні учнів із метою впливу на аудиторію [5].

Зіставлення невербальних засобів спілкування української мови з аналогічними засобами англійської мови дозволяє умовно виділити чотири групи.

До першої групи належать невербальні засоби, що збігаються або схожі у виконанні, сфері вживання й передачі їх сенсу. У неї входить значна частина немовних засобів, що полегшує їх засвоєння учнями. Це жести вітання, прощання, знайомства, позитивні і негативні реакції, стверджувальне і негативне похитування головою, здивоване знизування плечима тощо.

Другу групу засобів складають невербальні засоби, що збігаються у виконанні, але виявляють розбіжності в значеннях і сфері вживання. Наприклад, жест «клацати пальцями» використовується в англійській комунікативній системі для залучення уваги, а в носіїв української мови – для вираження радості, схвалення, бажання згадати і т.п.

Третя група – це група невербальних засобів, які збігаються за змістом і сферою вживання, але різні за виконанням. Наприклад, англійці зупиняють автомобіль (autostop) піднятим великим пальцем, орієнтованим у напрямку потрібного шляху, носій української мови в такому випадку піднімає руку. Для вираження «ситий по горло» український проводить долонею по горлу, носій англійської мови – на рівні носа.

У четверту групу входять невербальні засоби, відсутні в комунікативній поведінці носіїв української мови. Мовна поведінка людини є однією з важливих складових частин її соціокультурного поведінки. Перенесення навичок спілкування і поведінки, засвоєних на рідній мові, на іноземну мову тягне за собою численні помилки у вербальній і невербальній поведінці й ускладнює комунікацію. Опановуючи чужу невербальну комунікацію через зіставлення з рідною, учні глибше проникають у власну національну культуру [5]. Таким чином, навчання невербальних засобів комунікації дозволяє наблизити учнів до повноцінного мовного акту.

Наступним компонентом змісту соціокультурної компетенції є соціокультурні вміння. Вміння, що формуються в учнів, повинні базуватися не тільки на використанні загальнонавчального мовного матеріалу, необхідного для будь-якого спілкування, а й такого мовного матеріалу, який позначає предмети, факти, явища, властиві Англії, і які мають місце в культурі даної країни.

Під час відбору фактів культури, подій і способів їх інтерпретації слід:

1) визначити їх ціннісний зміст, а потім – ціннісну значимість. Відбираються матеріали для формування в учнів неспотвореного уявлення про історію та культуру досліджуваних народів, варіативність їх стилів життя і культурозбагачуючих взаємовпливів;

2) усвідомити, якою мірою даний матеріал може служити стимулом для ознайомлення з поняттями (усвідомлення яких має велике значення для орієнтування індивіда в сучасному світі культур); наприклад, із такими поняттями, як: культурна спадщина; культурне співтовариство; культурне різноманіття світу і культур; світ мови і мовна культура; історична пам'ять народів; культурна асиміляція; культурні цінності та ін.;

3) прогнозувати небезпеку насадження «перекручених» культурних поглядів і можливості маніпулювання культурними уявленнями учнів;

4) задуматися про доцільність використання конкретного культурознавчого матеріалу з урахуванням вікових особливостей та інтелектуального потенціалу учнів;

5) визначити наявність такого культурознавчого матеріалу, на основі якого можливо ознайомити учнів зі способами захисту «від культурної агресії і культурної дискримінації» [5].

Принцип діалогу культур і цивілізацій звертає увагу педагогів на необхідність аналізу культурознавчого автентичного матеріалу з точки зору потенційних можливостей його використання під час моделювання в навчальній аудиторії такого культурного простору, занурення в який будується за принципом широкого кола культур і цивілізацій (від етнічних, соціальних субкультур до геополітично маркованих регіонально-континентальних культур, цивілізованих пластів і їх відображення у світовій культурі). Даний принцип вимагає відповіді на питання про те, наскільки повно створюються умови для полікультурного розвитку особистості учнів, для розвитку в них загальнопланетарного мислення й етики поведінки, а також розвитку таких якостей, як мовний і соціокультурний такт. Принцип діалогу культур і цивілізацій передбачає порівняння культур і цивілізацій у контексті їх безпосереднього й опосередкованого історико-культурного взаємовпливу. Принцип діалогу культур і цивілізацій передбачає також, що під час формування культурного простору в умовах іншомовного навчального спілкування використовується культурознавчий матеріал про рідну країну. Автор переконливо доводить, що рідний світ учнів не тільки не повинен ігноруватися, а й враховуватися під час відбору культурознавчого матеріалу [1].

Принцип домінування проблемних культурознавчих завдань орієнтує на поступове ускладнення культурознавчих завдань. Згідно із цим принципом учні тренуються у зборі, систематизації, узагальненні та інтерпретації культурознавчої інформації, опановують стратегії культурознавчого пошуку; формують і поглиблюють уявлення не тільки про специфічні розходження в культурах, але і їх загальні риси в загальнопланетарному сенсі [1].

Висновки. Таким чином, соціокультурна компетенція є компетенцією когнітивного плану, осно-

вний компонент якої – соціокультурні знання. На наш погляд, знання є лише передумовою для успішної міжкультурної комунікації. Найважливіше значення набувають соціокультурні вміння, а також здатності і якості особистості учнів.

Соціокультурна компетенція учнів середніх та старших класів визначається як компонент іншомовної комунікативної компетенції, що представляє собою сукупність знань про культуру країни мови, що вивчається, культуру рідної країни, а також умінь, здібностей і якостей особистості, що дозволяють тому, кого навчають, варіювати свою поведінку в залежності від сфери і ситуації спілкування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верещагин Е.М. Язык и культура. Москва : Просвещение, 1973. 216 с.
2. Капаева А.Е. О формировании готовности учащихся к самообучению иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 2001. № 3. С. 13–17.
3. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. Липецк, 1999. 156 с.
4. Плахотник В.М. Навчання іноземних мов у середній школі: концепція та її реалізація. *Іноземні мови в школі*. Київ, 1995. № 1. С. 9–12.
5. Смирнова, Н.И. Невербальные аспекты коммуникации : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1973. С. 28–29.
6. Frey, K. The project method, Thessaloniki, Kyriakidis. 1986. 213 pp.
7. Fried-Booth, D., L. Project work (2nd ed.). New York : Oxford University Press, 2002. 234 p.
8. Gu, P. Tech view: Leaving the bathtub to make waves. *Essential Teacher*, 1(4), 2004. P. 32–35.
9. Haines, S. Projects for the EFL classroom: Resource material for teachers. Walton-on-Thames, UK : Nelson, 1989. P. 34–76.
10. Henry J. Projects for the EFL classroom: Resource material for teachers. Walton-on-Thames Surrey, UK : Nelson 1994. 123 p.
11. Herrington, J., Oliver, R., and Reeves, T.,C. Patterns of engagement in authentic online learning environments. *Australian Journal of Educational Technology*. 19(1). 2003. P. 59–71.
12. Kolb D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984. 208 p.